

УДК 332.132

Владислав Миленський
Олексій Мигаленко
Віта Ковтун

Vladyslav Mylenkyi
Oleksyi Myhalenko
Vita Kovtun

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ І ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

SYSTEM ANALYSIS AND TYPOLOGY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

У статті аналізується важливість системного аналізу при дослідженні соціально-економічних процесів регіонів України. Регіон як об'єкт стратегічного управління з позиції системного підходу розглядається як сукупність взаємопов'язаних підсистем з безліччю критеріїв оптимальності. Зокрема, розкрито питання розвитку регіону як системного об'єкта. Особлива увага приділяється принципам системного аналізу та типологізації регіонів.

Ключові слова: регіон, системний аналіз, типологізація.

В статье анализируется важность системного анализа при исследовании социально-экономических процессов регионов Украины. Регион в качестве объекта стратегического управления с позиции системного подхода рассматривается как совокупность взаимосвязанных подсистем с множеством критериев оптимальности. В частности, раскрыты вопросы развития региона как системного объекта. Особое внимание уделяется принципам системного анализа и типологизации регионов.

Ключевые слова: регион, системный анализ, типологизация.

The article examines the importance of system analysis in the study of social and economic processes of regions of Ukraine. The region as an object of strategic management from the perspective of a systematic approach is considered as a set of interconnected subsystems with a lot of optimality criteria. In particular, the issues of the development of the region as a system object are disclosed. Particular attention is paid to the principles of system analysis and typology of regions.

Keywords: region, system analysis, typology.

Постановка проблеми. На початку XXI століття перед Україною гостро постало питання розробки довгострокових прогнозів соціально-економічного розвитку регіонів з метою мобілізації їх потенційних переваг у вирішенні економічних і соціальних проблем, підвищення рівня життя населення. Єдина методологія формування і реалізації цілісної державної регіональної соціально-економічної політики в умовах ринку в країні поки що не розроблена. Для стратегічного планування необхідні адекватні інструменти для оцінювання соціальної, економічної ситуації та потенційних можливостей регіону. На нашу думку, такими методами можуть бути системний аналіз і типологізація регіонів країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами системного аналізу і типологізації соціально-економічного розвитку регіонів займалися та продовжують займатися багато українських і зарубіжних вчених, зокрема: Л. Антонечко, В. Бабич, Г. Балабанов, С. Бандур, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Гаєць, Б. Кваснюк, О. Лапко, Е. Ліанова, Ю. Павлов, В. Паламарчук, В. Поповкін, В. Куценко, І. Лукінов, В. Пила, Д. Стеченко, В. Точилін, М. Чумаченко, А. Федорищева та ін.

Виклад основного матеріалу. Регіон як об'єкт стратегічного управління з позиції системного підходу можна розглянути як сукупність взаємопов'язаних підсистем з безліччю критеріїв оптимальності (табл. 1). Залежно від поставленої мети розвитку регіону одна з названих підсистем стає основою. Вибір основної мети розвитку визначає вибір концепції стратегічного розвитку регіону.

Складністю і взаємозалежністю економіки та соціальної сфери регіону обумовлюється комплексний багатоаспектний підхід до аналізу розвитку регіону. Говорячи про сучасний розвиток будь-якої просторової структури, будь-то країна, регіон чи район, неможливо обмежитися однією метою, виникає необхідність говорити про комплекс цілей, так чи інакше структурованих між собою. Так, Президентом України запропоновано вектор розвитку країни у «Стратегії-2020», який передбачає 60 реформ та спеціальних програм. Позначено кілька головних завдань стратегічного розвитку країни: вдосконалення демократії, створення конкурентоспроможної держави, подолання енергетичної залежності [1].

Таблиця 1

Розвиток регіону як системного об'єкта*

Підсистема	Призначення в системі регіону	Цілі розвитку	Можливі критерії
Територія та природні ресурси	джерело регіонального багатства	комплексне використання природних, ресурсів і раціональне розміщення продуктивних сил	1) частка застосованих передових виробничих технологій видобутку сировини в загальній кількості застосовуваних технологій; 2) збільшення обсягів видобутку корисних копалин; 3) максимізація обсягів випуску продукції галузей,
Виробнича сфера	всі галузі матеріального виробництва, за винятком АПК, які виробляють ВРП	задоволення потреб господарюючих суб'єктів і населення регіону в товарах і послугах технологічного профілю	1) максимізація темпів економічного зростання, збільшення індексів промислового виробництва; 2) зростання кількості робочих місць; 3) зростання обсягів прибутку, зниження збитків; 4) зростання продуктивності праці, фондівіддачі; 5) зростання питомої ваги ВДС, виробленої в промисловості; 6) збільшення ступеня диверсифікації галузевої структури матеріального виробництва; 7) темпи технологічної модернізації виробництва
Інфраструктурний комплекс	включає електро- і теплоенергетику, транспорт, кап. будівництво; забезпечує життєдіяльність регіону	створення умов функціонування господарюючих суб'єктів, виробництва послуг для населення	1) максимізація введення виробництва, інженерно-транспортної інфраструктури; 2) зростання введення житла та об'єктів соціальної інфраструктури; 3) забезпечення потреб економіки, соц. сфери і населення в стабільному електро- і теплопостачанні; 4) підтримання об'єктів транспортної інфраструктури в робочому стану; 5) збільшення обсягів перевезень вантажів і пасажирів відповідно до потреб; 6) рівень модернізації інфраструктури галузей
Розвиток регіональних ринків	вдосконалення конкуренції на ринку товарів і послуг, капіталів, праці, земельних і майнових відносин	підвищення конкурентоспроможності складових регіонального ринку з метою підвищення рівня життя населення	1) збільшення виробництва товарів і послуг, обсягів роздрібного товарообігу, харчування, зростання обсягу платних послуг населенню; 2) розвиток малого і середнього підприємництва; 3) збільшення кредитних портфелів регіональних банків; 4) зростання обсягу приватних інвестицій, в т. ч. іноземних компаній; 5) зниження рівня безробіття; 6) зростання кількості робочих місць; 7) динаміка вартості 1 кв. м житлової площі; 8) вартість 1 га землі

Продовження табл. 1

Підсистема	Призначення в системі регіону	Цілі розвитку	Можливі критерії
Соціальна сфера	включає галузі відтворення і духовного розвитку, показники рівня і якості життя населення регіону	зростання якості та рівня життя населення	1) максимізація зростання середньодушових грошових доходів населення; 2) зниження рівня бідності населення; 3) зростання якості освіти та охорони здоров'я; 4) зростання чисельності населення; 5) збільшення середньої тривалості життя; 6) приріст населення за рахунок зниження смертності та зростання народжуваності; 7) зниження темпів інфляції; 8) зростання обсягу адресної соціальної допомоги малозабезпеченим категоріям населення; 9) кількість застосовуваних інноваційних технологій в галузях, що забезпечують якість людського капіталу
Екологічна сфера	включає показники стану повітряного басейну, водних і земельних ресурсів регіону	формує основні показники якості життя в регіоні	1) ступінь забрудненості повітря в містах і населених пунктах регіону техногенними викидами; 2) доступність чистої води, якість питної води (рівень відповідності стандартам); 3) динаміка якості стану ґрунтів в регіоні; 4) рівень використання с.-г. угідь; 5) частка екологічно безпечних технологій в загальній кількості застосовуваних технологій
Фінансово-бюджетна сфера	забезпечує фінансові зв'язки, що виникають при функціонуванні галузей регіону	фінансування видатків державного бюджету, забезпечення розрахунків між господарськими суб'єктами	1) максимізація зростання власних доходів регіонального бюджету; 2) зростання ефективності видатків бюджету, впровадження методів бюджетування, орієнтованого на результат; 3) прискорення оборотності грошових знаків
Сфера управління	включає сукупність державної, регіональної і муніципальної органів влади в регіоні	створення нормативно-правової бази функціонування економіки і соц. сфери та налагодження механізму її реалізації	1) підвищення ефективності держ. управління; 2) оптимізація структури органів управління; 3) зниження чисельності адміністративно-управлінського апарату; 4) прискорення документообігу, впровадження нових інформаційних методів в управління, введення електронного документообігу

*Складено автором.

Методологічну базу об'єктивного розгляду економіки і соціальної сфери регіону становить системний аналіз. За відсутності чітких і формалізованих процедур порівняння найчастіше суперечать один одному і відносяться до різних рівнів управління цілями розвитку регіональних підсистем. Саме аналіз регіону як системного об'єкта дозволяє підвищити якість прийнятих управлінських рішень, обґрунтованість вибору основних напрямків розвитку з можливих альтернатив. На думку Е. Квейда, «... Метод системного аналізу в тому вигляді, в якому він існує сьогодні, може при вмілому його використанні давати такі результати, які неможливі ні при жодному іншому методі ...» [2].

При дослідженні перспектив розвитку регіону системний аналіз дозволяє ранжувати безліч цілей, визначати ієрархію цілей і пріоритетів, декомпонувати складні події на складові елементи.

Застосування системного аналізу дозволяє структурувати наявні зв'язки між підсистемами регіональної економіки та соціальної сфери за їх інтенсивністю, на основі аналізу ситуації сформулювати основні проблеми розвитку території. Розуміння регіону як системи створює основу для проведення

ретроспективного аналізу динаміки розвитку ситуації за певний часовий період, а також для визначення потенціалу розвитку регіону. При оцінюванні рівня його соціально-економічного розвитку необхідне зіставлення з іншими регіонами країни, що дозволяє виявити особливості економіки території та специфіку розвитку окремих галузей.

Наявність територіальної диференціації соціально-економічного розвитку є об'єктивним фактом і не заперечується жодним дослідником. Дискусії стосуються глибини і тенденцій зміни ситуації в Україні міжрегіональної економічної диференціації, систематизації основних факторів, що її визначають, спрямованості процесів регіональної диференціації, методик міжрегіональних зіставлень.

Об'єктивна необхідність складання типологічних угруповань регіонів обумовлена значною їх кількістю, масштабами території, значимістю врахування інтересів і особливостей розвитку регіонів за природним, економічним, соціально-демографічними, геополітичним і стратегічним факторами.

Відомі різні підходи, орієнтовані на відбір регіонів і класифікацію їх за рівнями соціально-економічного розвитку, що використовують різні за складом набори статистичних показників. При цьому оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів виробляється як органами виконавчої влади, так і науковими колективами та окремими вченими. Українські міністерства і відомства визначають рівень розвитку регіонів з метою включення державної цільової програми для поділу інвестиційних ресурсів, визначення пріоритетів та прийняття рішень.

Проблеми відмінностей у соціально-економічному розвитку регіонів в Україні досліджуються для створення наукових основ розробки системи державного регулювання міжрегіональної диференціації, систематизації обумовлюючих її основних факторів, визначення можливих наслідків диференціації, здійснення оцінювання її рівня і тенденцій зміни. Аналіз міжрегіональних відмінностей дозволяє виділити проблемні регіони для проведення обґрунтованої регіональної політики. Визначення типології регіонів у вазі їх ранжування за групами здійснюється на основі ряду істотних ознак.

Міжрегіональна диференціація соціально-економічного розвитку обумовлена історично об'єктивними відмінностями в умовах ведення господарства, що залежать від географічного положення регіонів, природно-кліматичних умов, забезпеченості природними ресурсами, особливостей розселення населення, наявності доріг, систем комунікації, торговельних зв'язків. Для визначення місця регіону в економічному просторі України проводяться типології регіонів, або поділ регіонів на групи на основі одного або декількох істотних ознак [3].

Оскільки єдиного синтетичного показника, що відображає рівень соціально-економічного розвитку регіонів, не існує, дослідники для його оцінювання користуються системою показників, що тією чи іншою мірою є взаємозалежними.

Для міжрегіональних зіставлень доцільно користуватися показниками на душу населення. Виявлена різниця в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів оцінюється в динаміці, з поправкою на індекси цін і тарифів, сформованих у відповідних регіонах. Перераховані індикатори залучаються при складанні типології регіонів у рамках регіональної політики для визначення переліку регіонів, які потребують фінансової підтримки з державного бюджету. Для подібних цілей використовуються переважно показники, що мають кількісне значення.

При складанні типології для системного аналізу соціально-економічного розвитку територій іноді потрібно врахувати і якісні характеристики, такі як якість управління регіоном і галузями його господарства, стан навколишнього середовища, якість трудових ресурсів, забезпеченість економіки та соціальної сфери кваліфікованими працівниками, ступінь використання існуючих потужностей виробничого апарату та інфраструктурних галузей, рівень накопиченого в регіоні інноваційного потенціалу, розвиненість галузевої структури регіональної економіки.

Особливості та характер проведення комплексного оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіону, співвіднесення його з рядом інших регіонів, визначення його місця в економічній системі країни, пріоритетів розвитку регіону залежать, насамперед, від того, хто є його споживачем [4]. Цілі типологічних порівнянь залежать від споживачів інформації про комплексну оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіону. Для федеральних органів влади з метою розробки та реалізації заходів регіональної соціально-економічної політики необхідні об'єктивні дані про процеси і тенденції розвитку територій, виділення проблемних регіонів, аналіз ефективності застосовуваних інструментів регулювання їх розвитку, прогнозування економічного розвитку країни й обґрунтування стратегії її територіального розвитку.

Для органів управління регіоном цілями побудови типологій можуть стати визначення проблем розвитку окремих регіонів в цілому в економіці України, розробка стратегій розвитку макрорегіонів і

територій. Регіональні органи влади з метою порівняння розвитку територій враховують необхідність оцінити успішність проведених перетворень, вирішення конкретних завдань і порівняльну динаміку розвитку території, вибір і оцінювання прогностичних варіантів її розвитку.

Для великих компаній і приватного бізнесу метою розробки типологій є оцінювання інвестиційної привабливості регіону та потенціалу його економічного розвитку, визначення перспектив інвестування в господарство певної території з одночасним нарощуванням свого політичного впливу. Для науково-дослідних організацій та окремих дослідників – оцінювання специфіки регіону, визначення міжрегіональних відмінностей і розробка основних стратегічних напрямків його розвитку, розробка основ моніторингу регіонального розвитку.

Висновки. Отже, формування типологій відбувається з урахуванням основних факторних характеристик регіонів, що відповідають конкретним завданням дослідження, і відображається певними адекватними їм критеріями. Однією з цілей застосування методу типологічних угруповань є виділення проблемних регіонів країни як об'єктів регулювання міжрегіональної економічної інтеграції.

Список використаної літератури

1. Президент представив «Стратегію реформ-2020»: Мета реформ – членство в ЄС : оф. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>
2. Квейд Э. С. Анализ сложных систем (Методология анализа при подготовке военных решений) / Э. С. Квейд ; под ред. И. И. Ануреева, И. М. Верещагина. – М. : Советское радио, 1969.
3. Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України : оф. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irg.org.ua>
4. Стеценко Т. О. Управління регіональною економікою – 2010 [Електронний ресурс] / Т. О. Стеценко, О. П. Тищенко. – Режим доступу : <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-natsionalnaya-ekonomika/upravlinnya-regionalnoyeconomikoyu>

References

1. The President has presented «Strategy of reforms-2020»: The aim of reforms – membership in EU: Of. site [Internet]. Available from: <<http://www.president.gov.ua/news/31289.html>>
2. Kvejd, E. S. (1969) The analysis of complex systems (Analysis for military decisions). In: I. I. Anureev, I. M. Vereshhagin (Eds). Moscow: Sovetskoe radio, 1969.
3. The Institute of regional research of National academy of sciences of Ukraine: Of. site [Internet]. Available from: <<http://irr.org.ua>>
4. Stetsenko, T. O, and Tyshchenko, O. P. Regional economy management – 2010 [Internet]. Available from: <<http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-natsionalnaya-ekonomika/upravlinnya-regionalnoyeconomikoyu>>

Стаття надійшла до редакції 06.09.2014.